

Edvarta Virzas priekšstats par Eduardu Veidenbaumu, papildināts ar Līvijas Volkovas atrasto

Anda Kubuliņa

Kopsavilkums

Edvarts Virza Eduardu Veidenbaumu sauc par modernisma aizsācēju un pirmo reālistu latviešu dzejā, izceļ viņa stila skaidrību, lakonismu, no mazotnes kopto tieksmi rast katrai lietai būtību, viņa dzejas filozofiskumu un pilnībā noraida jaunstrāvnieku piedēvēto apzināto revolucionārismu. Nedaudz pārspilē, kad noraida vācu kultūras ietekmi Veidenbauma pasaules uztverē, ignorēdams faktu – Veidenbaums mācījās vācu skolās, studēja vāciskajā Tērbatā, kurās apgūstamo zinību gudrību kopums bija galvenokārt vāciski, tāpat no redzesloka izlaida Heines svētīgo ietekmi uz Veidenbauma satūrām, dzejas stilu.

Raksturvārdi: satīra, vienkāršība, skaidrība, filozofiskums, klasicisms, matemātiskā pasaules uztvere, antīkā pasaule, ticība.

Eduards Veidenbaums ir viens no nedaudziem rakstniekiem, par kuru Edvarta Virzas pozitīvais viedoklis nemainās mūža garumā, kaut precizējumus gadi, saprotams, iepunktē. Par Rūdolfu Blaumani, Annu Brigaderi – viņam tās ir mūsu literatūras dižākās virsotnes – Edvarta Virzas agro gadu meklējumi, jaunības maksimālisms, idejisko paradigmu maiņas vilnis, kurā viņš pats bija iekšā, kādas nekādas kritiskas piezīmes radija, bet Eduarda Veidenbauma nesaudzīgā skaidrība, vienkāršība, satīras dzirksts, filozofiskums, arī cīņa par jaunu, savu pasaules uzskatu Edvartu Virzu sajūsmina kā jaunības pārrunās Viktora Egliša salonā,¹ tā 1926. gadā poēmas “Dzejas māksla”² rakstīšanas laikā un saglabājas arī vēlākās apercerēs presē.³ Iespējams, tālab, ka bija tuvs paša skarbjam stilam.

¹ Netieši atspulgo: Virza, E. Septiņu malēniešu rakstnieku vakars. *Brīvā Zeme*, 1923, Nr. 240, 26. okt.

² Virza, E. *Raksti*. 3. sēj. Sast. A. Kubuliņa. Rīga: Zinātne, 2009. 377.–396. lpp.

³ *Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs; arī 1925, Nr. 294, 12. sept.; tāpat 1927, Nr. 195, 3. sept.; 1939, Nr. 118, 27. maijs.

Poēmā “Dzejas māksla” par Tērbatas studentu teikts:

Kas dažreiz dzejniekam ir labas dzejas raugs,
Teic Edvarts Veidenbaums, tuvs Horācija draugs.
Nav viņam priekšteču, viņš vientuļš laiku maiņās,
Kas dziļš pie Horāca un nepārejošs daiņās,
Tas pantos vienkāršos tam vienkārši top siets.
Un dzejā reāli pie mums viņš pirmais triec.
Arvienu pārvalda tam prāts ikkatru jūtu,
Un māc viņš skaidris būt, bez kā jel sekls kļūtu.
Tāds ir šis dziesminieks, daudz izslavēts un bārts,
Pilns slēptiem asumiem un īss kā sakāmvārds.
Tā pantiem nopietniem gar dabu mazas bažas,
Viņš savām domām ņem no tās tik krāsas dažas.⁴

Poēmā Veidenbaums saukts par pārmaiņu laika personību. Tas sakrīt ar Andreja Upīša 1927. gada recenzijas viedokli par Rūdolfa Egles sastādītiem Eduarda Veidenbauma Rakstiem,⁵ bet kopumā – ar Līvijas Volkovas uzzīmēto Kalāču jaunekļa portretu pētījumā “Eduards Veidenbaums”.⁶

Tajā kādā vietā teikts: pirms kara (domāti 30. gadi) Veidenbaumam neiznāca neviena izlase, viņš tika noklusēts. Izlases tiešām neiznāca, tās nebija tā laika garā, toties raksti gan parādījās. Tātad nekādas noklusēšanas nebija. To rāda kaut vai viena paša Edvarta Virzas četras dažādos gados publicētas apceres, par Rūdolfa Egles sastādītiem Rakstiem nemaz nerunājot. To, kāpēc no Eduarda Veidenbauma aprūpētājiem pakavēšos tieši pie Edvarta Virzas apcerēm, sevišķi pēdējās, un Līvijas Volkovas pētījuma, nosaka: Edvarta Virzas raksts ir pēdējā publikācija brīvvalsts periodā, tā atceras Eduardu Veidenbaumu, pirms valsts zaudē neatkarību, savukārt Līvijas Volkovas pētījums ir labākais, kas izstrādāts par viņu padomju okupācijas laikā. Pētnieces atšifrētās stenogrammas precīzēja dažus līdz tam nezināmus dzejnieka dzīves, daiļrades faktus, arī tālab. Viņas grāmata joprojām ir jaunākā Eduardam Veidenbaumam veltītā zinātniskā monogrāfija, vēl arī tālab. Stenogrammu atšifrējumi līdz ar pētījumiem “Blaumaņa zelts” (2008), “Rūdolfa Blaumaņa pašatklāsmes” (2017) ir Līvijas Volkovas paliekošais un nezūdošais devums mūsu literatūrzinātnei, arī tālab.

⁴ Virza, E. Dzejas māksla: Didaktiska poēma. Grām.: Virza, E. *Raksti*. 3. sēj., 384. lpp.

⁵ Upīts, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi. Grām.: Upīts, A. *Kopoti raksti*. 17. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 450.–458. lpp.

⁶ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas, risinājumi, hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979.

Visplašāk Virza par Veidenbaumu izsakās mūža nogales⁷ rakstā “Eduarda Veidenbauma dzeja”,⁸ kas tapis 1939. gada maijā, atceroties dzejnieka nāves 47. gadadienu. Nāves gadadienas rakstā uzsvērts Kalāču jauneklā liriskas dziļums, savrupība, kas Tērbatas studentu savulaik cēla pāri tā laika latviešu lirikai. Savrupību, dziļumu bija minējis jau Kārlis Kasparsons nekrologā,⁹ tāpat Edvards Treimanis-Zvārgulis pirmos Kopotos rakstos,¹⁰ arī Andrejs Upīts jau minētā 1927. gada recenzijā par Rūdolfa Egles sastādītajiem Eduarda Veidenbauma Rakstiem.¹¹ Saprotais, arī Egle¹² dziļumam piešķir, apcerot dzejnieka dzīvi un daiļradi. Tālab šai sakarā līdzīgā Virzas un Volkovas tēze ir pašsaprotama, agrāku gadu aprobēta. Volkova neatkārtoti Virzu, uz kuru atsaukties padomju gados viņa nemaz nedrīkstēja, kaut acimredzami rakstīto zināja. Par zināšanu vedina domāt Virzas nepiepildītā rosinājuma piesaukšana: “Kāds no Rīgas skaistiem laukumiem velti gaida viņa statuju.”¹³

Hronoloģiski sekojot Virzas precizējumiem Veidenbauma liriskas uztverē, ieraugām: jaunībā viņu aizrāva Kalāču savrupnieka ciņa par savu pasaules uzskatu,¹⁴ pēcāk šķitis svarīgi iebilst pret vienpusīgi saprastu dzejnieka protesta

---

⁷ Pārspīlēts ir Līvijas Volkovas teikums: “30. gados sāka izveidoties ļoti raksturīga aina. Šai laikā buržuāziskā Latvijā vairs neiznāca neviena Veidenbauma grāmata, neviena nozīmīgāks darbs par Veidenbaumu, turpreti Padomju Savienībā [...] arvien vairāk sāka pievērsties Veidenbaumam.” (Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 27. lpp.) Ja atceras, ka viens pats Virza apcer viņu darbā “Dzejas māksla: Didaktiskā poēma”, min rakstā par Edvardu Treimani-Zvārguli, izceldams abiem draugiem kopīgo (*Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs), piešķir dzejniekam, runādams par Rūdolfa Egles apceri un par dzejnieka brāļa Kārļa dzeju (*Brīvā Zeme*, 1925, Nr. 204, 12. sept.), arī kad vērtē Rūdolfa Egles sastādītos Veidenbauma Rakstus (*Brīvā Zeme*, 1927, Nr. 195, 3. sept.), tāpat 1939. gadā apcerot viņa dzeju, tad diez vai var teikt, ka nerunāja (kaut saprotu – šādu formulējumu prasīja drakoniskais padomju laiks, un tāpēc pārmetums ir formāls, neapšaubot pētnieces pamatspriedumus).

⁸ *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs. – Veidenbauma atcere notiek maijā, ko, stingri ņemot, var skatīt kā Virzas slēptu vēršanos pret Ulmani: 30. gadu otrā pusē viņa jūsma par vadoni plok, kaut tas netiek afišēts. Vien 1939. gada Trešās Lieldienās sacerētā “Baigā vasarā” (veltīts Veronikai Strēlertei) aiz piesauktās nodevības ar lielu ticamību varētu slēpties nevis tā vai cita dāma, bet arī vadonis. (“[...] ja kāds apgalvo, ka Virza bijis nez kāds “galma dzejnieks”, tad tas ir galīgi greizi teikts. Virza dažu labu reizi bija ar tā saucamo “galmu” konfliktā un 1939. gada rudenī – gan ne literāru jautājumu dēļ – tik smagā konfliktā, ka viņam pavēlēja dažas nedēļas atstāt Rīgu un uzturēties savās lauku mājās Billitēs.” (Rudzītis, J. *Raksti*. Vesterosa: Ziemeļblāzma, 1977. 171. lpp.))

⁹ *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 108, 13. jūn., 3. lpp. sadaļā “Iekšzemes ziņas” ievietots sludinājums par Eduarda Veidenbauma nāvi; *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 114, 22. maijs, 2. lpp. sadaļā “Iekšzemes ziņas” no Mūruižas atrodam ziņu ar Eduarda Veidenbauma bērnu norises aprakstu, ko parakstījis anonīms – m –; *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 134, 16. jūn. ievadā – K. Siguldieša [Kasparsona] izvērstis nekrologs “Eduards Veidenbaums”.

¹⁰ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti 6 sējumos*. Valmiera, 1907–1909.

¹¹ Upīts, A. *Kopoti raksti*. 17. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 450.–458. lpp.

¹² *Eduarda Veidenbauma raksti*. Sast. R. Egle. Cēsis; Rīga: O. Jēpes apgāds, 1926.

¹³ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

¹⁴ Atgādināja paša centienus pēc jauniem dzejas apvāršņiem – sk.: Septiņu malēniešu rakstnieku vakars. *Brīvā Zeme*, 1923, Nr. 240, 26. okt.

garu,¹⁵ vēl vēlāk nozīmīgs licies viņa skaidrais idejas izklāsts ar nobeiguma pilnskanīgo akordu, griezīgais stils, pilns slēptiem asumiem, un vienādiņ minētā antīkās kultūras klātbūtne, sevišķi Horācija svētīgie impulsi jauneklā tikumiskai krietnībai, viņa ironiski satīriskai, racionālai dzejas frāzei.¹⁶

Veidenbauma savrupību, strupo lakonismu Virza raksturo vārdiem:

Viņam bijušas īpašības, kas to atdala no citiem. Tās bijušas tik savādas, ka to dēļ vieni viņu pieskaitījuši pavisam sekliem ikdienas gariem, bet citi atkal visdziļākiem. Pirmos maldinājusi viņa dzejas nesaudzīgā skaidrība, kurai nav līdzības ne ar vienu mūsu dzejnieku. [...] Pie mums iesakņojies uzskats, ka skaidrība ar dziļumu nav savienojama. Veidenbaums ir koncentrēts it kā kāda Larošfuko sentence, kurš īss it kā sakāmvārds. Tāpēc daudzi viņa panti tiek citēti visādos gadījumos, bet neviens nezina, kas ir bijis to autors.¹⁷

Koncentrēto lakonismu Virza saista ar Horācija mācībustundām:

Viņš [Veidenbaums] sekojis Horācijam līdz uz Olimpu [...], [sekojis] vienam no visdziļākiem Eiropas liriķiem. Savu iedzimti filozofisko, pašu parādību būtību tverošo prātu viņš pie tā ir skolojis un caur to ir realizējis latīņu zelta laikmeta dzejas brīnums modernā latviešu dzejā.¹⁸

Virza Veidenbaumu tātad uzskata par pirmo reālistu un modernistu latviešu lirikā.

Par to, ka Virzam pie sirds gāja Kalāču studenta loģiskā skaidrība, nebūtu ko brīnīties: arī pašam tā piemita, kā atzīmējuši laikabiedri.¹⁹ Augsto, 1939. gadā formulēto Virzas vērtējumu Volkova it kā atkārtu, taču, minēdama filozofisko šķautni,²⁰ konkretizē to pilnīgi citādi – sasaista ar Veidenbauma kaislo mīlestību uz matemātiku, ar viņa matemātisko pasaules uztveri, kas, viņasprāt, iekopa ne vien lakonismu, bet arī radināja meklēt katrai lietai būtību. Būtības tieša nosaukšana, ko Kalāču puika mācās jau zēnībā, savā vaļā veidodams herbārijus, ir tā asā žilete, ar ko, Virzas ieskatā, dzejnieks no sevis nogrieza jūtēlīgo, aklo vācu gleznainuma tradīciju, kāda valdīja tā laika latviešu lirikā. Pie 19. gadsimta 80. gadu

---

¹⁵ “Bet, kamēr Veidenbaums savu dzeju caur filozofiju un klasiskās literatūras studijām noveda līdz prātnieciskam dziļumam, Treimanis padevās vairāk sava laika iespaidiem.” (*Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs)

¹⁶ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Par to: Cedriņš, V. Skaidrības dzejnieks. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 168, 29. jūl.

²⁰ “Eduarda Veidenbauma dzeja bija pirmā filozofiskās domas izpausme latviešu literatūrā.” (Volkova, L. *Kā spārnos skrien stundas, skrien skaudīgais laiks*. Grām.: Veidenbaums, E. *Brīvības cēlājs gars*. Rīga: Liesma, 1978. 5. lpp.)

latviešu dzejas jūtības, aklām gleznām vainīgi Virzam rādījās vāci. Šķirdams Veidenbaumu no vāciskā, viņš pilnībā ignorē faktu, ka Tērbatas students latviski mācījās tikai gadu Cēsu draudzes skolā, pāris gadus Cēsu aprīņa skolā, kamēr Rīgas guberņas ģimnāzijā, Tērbatā Universitātē mācības un grāmatas bija tikai vāciski. Viņš brīvi pārvaldīja vācu valodu. Vāciskuma jautājumā Virza kļūst galējs – noklusē Heinriha Heines (to savukārt izceļ Volkova) un citu vācu dzejnieku atbalsis viņa poētikā. Uz to, tāpat nacionālo tradīciju – Ausekļa kopto satīras sliedi, kas dokumentēta tērbatnieka stenogrammās –, pamatoti norāda Volkova, kamēr Virza min vienīgi tautasdziesmu un antikā²¹ mantojuma atbalsis, secinādam: Veidenbaums turpina Jura Alunāna²² racionālo un nevis Ausekļa mitoloģisko tradīciju. Tātad – poētisko sakņojumu redz citur nekā Volkova. Ja neaizmirst, ka Virzas ieskatā Veidenbauma dižākais piensums latviešu dzejai ir “augsta, Moljēra mērogos ieturēta satīras žanra iedibināšana”,²³ tad Heines neminēšana neviļus prātā atsauc vēl dažus retus, selektīvus Virzas kultūras sakaru interpretējumus – pēc Pirmā pasaules kara arī krievu tradīcijas noraidīšanu. Atšķiras arī Virzas un Volkovas traktējumi skaidrības un vienkāršības jautājumā: Virza tās redz izaugam no tautasdziesmām, taču visvairāk no tā, ka Veidenbaums tēlus “neiestāda” dabas aprišu mežģinēs. Viņam būtība, “viss izriet no cilvēka prāta spēku spēles, to analīzes. Dzejā Veidenbaums patur savu no dabas neatkarīgo, virsrocīgo stāvokli.”²⁴ Viņa “priekšrocība ir nevis krāsas, bet zīmējums. Viņam ir neaizplivurots skats uz visām lietām”,²⁵ tālab viņa vārds ir gan aktīvs, gan konkrēts reizē. Rituma maiņu mirklis ir vienīgais, ko cilvēks, pēc Veidenbauma, spēj satvert. Virzas ieskatā – virspusēji gleznaina dabas redzējuma izstumšana no tēla noteica Kalāču studenta koncentrēto, skaidro lakonismu: izteiksme auga kopā ar domu, pārdzīvojumu, ko viņš risināja, to neaizsedza krāsaini trieptas ārējības impresijas. Uz nesaudzīgu skaidrību dzejnieku spieda, Virzasprāt, arī īsi atmēritais mūža laiks, ko jauneklis sevī nesa.

Varētu gaidīt: 1939. gada pozitīvisma gaisotnē Virza apies Veidenbauma sva-
badā gara saucienus. Un tomēr viņš Veidenbaumu par tādu saucēju min gan, pat

---

²¹ “Veidenbaums, šis antiskās [antikās] erudīcijas pilnais dzejnieks, ir mūsu labākais Horācija atdzejotājs. Lai gan līdz šai dienai šis latīņu autors ir daudzu tulkots, neviens nenasniedz Veidenbauma tulkojumu svaru, vienkāršību un skaidrību.” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

²² Arī Juris Alunāns savulaik tulkoja Horāciju.

²³ “Viens no Eduarda Veidenbauma lieliem nopelniem ir mākslinieciskās satīras ieviešana mūsu dzejā. Līdz tam satīru uzskatīja par zemāku dzejas veidu, bet Veidenbaums ar savām nedaudzām satīrām tai ierādīja goda vietu mūsu dzejas sistēmā. Veidenbauma satīras negriežas pret atsevišķām personām, bet viņš vēršas pret atsevišķām cilvēka dabas ļautām tieksmēm, bieži vien sakopotām vienā cilvēkā. Vēl līdz šim mūsu dzejā nav labākas satīras par lidēju, ko skaidri un asi noraksturojis Veidenbaums.” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

²⁴ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁵ Turpat.

norāda, ka “ļaužu vērību pie viņa saistīja sabiedriska protesta balss”,²⁶ turklāt šo minējumu Virza veica vērienīgi, bez atsauces uz jaunstrāvnieku sašaurināti šķirisko logatu.²⁷ Arī protestā, pēc Virzas domām, Veidenbaums stāv savrup:

Viņš bija viens no tiem, kas iededzināja protesta garu pret vācu un krievu patvaldību. [...] Neko nepārspilējot, var sacīt, ka viņš bija lielākais 1905. gada notikumu iezvanītājs un viņa nacionāli revolucionārā balss latviešu gājienā uz pilnīgu brīvi skanējusi nenorimdama.²⁸

Arī padomju laikā, kā atceros no skolas gadiem Sabilē, Virzam brīvības gars pastāv kā tāds, kā patstāvīgs gara fenomens; viņš to saprot līdzīgi Maksam Štirneram²⁹ un šķir no marksisma šķiriskās pozīcijas:

Nekāds revolucionārs šis dzejnieks nav bijis. Viņa protesta garam divi pamati – latviskais un individuāli filozofiskais. Kā īsts latvietis, viņš nevarēja nenīst krievu patvaldību un vācu baronus – nepanesami bija pinekļi, ko Krievija uzlika ikvienai īstai personībai [...].³⁰

Veidenbauma protestu īpašu Virzas acīs dara mūžības dimensija. Šo šķautni viņš redz pieguļam dzīvībai, kustībai, brīvības ilgu gara izpausmēm ne vien cilvēkā, bet arī dabā, kosmosā.³¹ Tālab no Kalāčiem atskanējušais sauciens Virzam rādās filozofiski padziļināts, nevis virspusējs, sociāli sikumains: “[V]iņš problēmām tuvojas kā filozofs, ne kā sociāls aģitators.”³² Veidenbauma brīvības sauciens Virzas ieskatā vispārina cilvēka visaptverošo saiti ar pasauli, tieši tālab viņa dzeja ir pārdzīvojusi savu laiku. Saite Veidenbaumam ir objektīvi plaša, taču ierobežota. Gan ne sociāli. Tās ierobežotību noteic fatālisms, kas izaug no nespējas izziņā vienlaikus aptvert visu kosmosu. Fatālisms nepārejošs kļūst tad, kad prāts saskaras ar kosmisko ritējumu, ar dievības garu. Tieši šī Tērbatas studenta redzējuma skaldne, tās klasiskie mērogi, dziļums telpā uzrunā atšķirīgu laikmetu cilvēkus, paaudzes.³³ Virzas interpretācija te no Volkovas atšķiras ar brīvības gara mēroga aprisēm, to citādo apjēgsmi. Gribas teikt – par labu Virzam. Ar saudzējošu

²⁶ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁷ Tātad neuzskatidams Veidenbaumu par jaunstrāvnieku, kā to dara jaunais 30. gadu kritiķis Jānis Rudzītis.

²⁸ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁹ Tuvāk sk. Skaidrītes Lasmanes rakstu šajā krājumā “Nepabeigtais Veidenbauma kanons literārajā atmiņā”, sevišķi sadaļu “Anarhisms Veidenbauma dumpinieckajā kanonā”.

³⁰ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

³¹ “Bet kuram asajā gaisma spīd, / Prāts kam visapkārt skatīt spiež tāli, – / Zemē no debesīm dievi krīt, / Putekļos izirst ideāli. / [...] / Neprātību neviens nevar saukt / To, ko cilvēks sev izvēlas brīvi.”

³² Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

³³ “Dziļš domātājs, viņš redz dzīvē un Visumā vienu un to pašu dzīvības garu darbojamies: “Tumšajā dziļumā spīguļo zvaigznes, / Mūžīgā kārtībā kustas to bars, / Cilvēka likteņa drūmajos viļņos / Valda bez rimšanas dzīvības gars.”” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

piebildi par Volkovu: Virza savējo formulēja salīdzinoši demokrātiskā Latvijā, Volkovai marksisma akcentu pievilkt spieda padomju okupācijas apstākļi. Viņa darīja to iespējami minimāli.³⁴

Tāpat bez saukļiem Volkova piemin: Veidenbaums ir sava laika cilvēks, audzis reliģiozā tēva, vectēva paspārnē, viņa dzejoļos reliģiozu sajūtumu klātesme tālab neizbēgama. Jo visi, arī Veidenbaums, nāk no savas bērnības. Bet epitets “svētos” (“svētos liekuļus – garīdzniekus”) vērst pret cilvēcē mūžam neiznīdējamo liekulību, svētulību kā tādu un ne tik daudz pret garīdzniecību vispār: institūcija nevar atbildēt par tās kalpotāju zemiskumu. Padomju laikā šāds Volkovas atzinums bija vairāk nekā dūšīgs, kaut tieši neteica: Veidenbaums bija ticīgs cilvēks, kas ik svētdienu gāja baznīcā. Jo ar to iešanu baznīcā jau arī bija, kā bija. Par reliģisko jūtu klātesmi viņa dzejā runā epiteti *dievības gars, dievības gaišums, dievīgā acs, debesu vara, debesu valstība, pasaules arhitekts, vecais Dievs, Dieva prāts* un citi, arī biežais kristīgo priekšstatu *Dievs, elle, grēks, paradīze* lietojums un dzejoļi, kas interpretē Bībeles sižetus, kā “Ar šīs zemes vareņiem kopā tu varēji būt”, “Gods Dievam augstībā”, “Rau, svētku eglīte tik koši” un citi. Šos dzejoļus padomju laika izlases neizcēla, tiesa, arī nenobēdzināja. Un neizceldamas pēckara paaudzēm nošķieba priekšstatu par dzejnieku varai vēlāmā virzienā: zuda pasaules veselums, izspilējās 19. un 20. gadsimta mijas sociālās netaisnības kliedziens. Filozofisko skaldni gan dzēst vienalga nespēja. Arī tālab padomju laikos Veidenbaums turējās kulta figūras statusā, kuru pirms kara stabilizēja ne tikai Andreja Upīša, sociāldemokrātu un Krievijas latviešu regulārie dzejnieka piesaukumi, bet arī Virzas 20.–30. gadu apceres. Varai vēlamo nošķiebumu veicināja tas, ka gan Edvarda Treimaņa, gan Rūdolfā Egles sastādītie Raksti, kur sociālā šķautne skan krietni klusāk nekā pēckara izlasēs, pieejami bija vienīgi lielajās bibliotēkās Rīgā, nevis katrā mazpilsētas vai skolas grāmatu krātuvē. Volkovas minējums par reliģiskām jautām, pretrunību 70. gadu otrā pusē jundīja papildu interesi³⁵ par dzejnieka šaubu raksturu, liekot uzduroties uz kristīgiem sižetiem pat Svētos Rakstus nepārzinošiem ateistiem tādās rindās kā:

Ar šīs zemes vareņiem kopā tu varēji būt
Un valdīt un kārumus baudīt un liksmot ikdienas,
Bet cilvēku bēdas un trūkumus sirds tevīm jūt,
Un tumsības slogus un nastas ikvienas.
Un, tēvijas neatzīts, svešumā dodies tu tāļi
Un sludini taisnību, māci, ka cilvēki brāļi,
Ka pasaules mantas nespēj mums mierināt prāta,
Ka ticības trūkst un mīlestīb' sirdī nav krāta.

³⁴ Padomiskums vīd, runājot par Aleksandru Daugi, bet Dauge, tāpat kā Virza, padomju laikos bija publiski neminamas personas. Tas, ka Volkova Daugi, vienu no tuvākiem Veidenbauma studiju biedriem, tomēr min, ir varoņdarbs.

³⁵ Domāju, arī tālab tik daudz 60. gadu beigū un 70. gadu dzejā minēts Veidenbaums pats, viņa tēli, rindas (Knuts Skujenieks, Jānis Peters, Māris Čaklais, Uldis Bērziņš, Pēters Brūveris un citi, ko daļēji dokumentē Intas Čaklās sastādītā izlase: Veidenbaums, E. *Dzeja*. Rīga: Nordik, 2005).

Tu priekus tiem nesi, kas tumsībā, grūtībā smaka,
Tu vārguļu sagrauztām sirdīm bij dzīvības aka,
Tu cilvēci sildīji garīgās verdzības salnā,
Un cilvēce atmaksu deva tev – Golgātas kalnā,

kur portretēts pusnoliegtās reliģijas personāžs Kristus – kristīgas līdzjūtības, žēlsirdības simbols. Līdzīgi kā dzejolis “Gods Dievam augstībā” atgādināja par luterisko liturģiju. Virza, apcerot Veidenbauma lirisko mantojumu, saprotams, vispirms atcerējās ap 1906. gadu presē lasītos dzejoļus, pēc tam studēja Treimaņa-Zvārguļa, Rūdolfa Egles sastādītos Rakstus.³⁶ Pats būdams reliģiozi jūtīgs, Virza Kalāču jauneklā pasaules visaptveri saprata kā pašsaprotamu, bet Cēsu skolotāja Bēma, vēlāk Štirnera sēto šaubu sēklu pieskaitīja jaunības nervozajām jutoņām, dzenājoties pēc sava pasaules uzskata. Arī tālab reliģiozitāti Virza savās apcerēs par dzejnieku īpaši neizcēla. Toties stingri iebilda pret jaunstrāvnieku marksistisko vienpusību. Volkova jaunstrāvniekiem neiebilst; strādādama padomju laikos, par tendenciozitāti izlasēs saprotamu iemeslu dēļ klusē, dzejnieka reliģiskās noskaņas min bez jūsmas.³⁷ Ļoti svarīgs bija (un paliek) viņas izceltais, Teodora Zeiferta 1898. gadā pirmoreiz piesauktais Veidenbauma šaubu gars,³⁸ kurā pētniece redz saskari ar traģisko, tas ir, katarsi. Virza šaubu gara izsviesto katarsi neapcer. Iespējams, te, ja kāds grib, var saskatīt laikmeta, tas ir, 30. gadu oficiālā pozitīvisma, zīmogu. Otrs iemesls neizcelšanai bija, manuprāt, krietni ticamāks – atsaukties uz Veidenbauma pretrunības traģiku Virzam nozīmētu publiski piekrist Upītim,³⁹ ko neļāva abu savstarpējās attiecības, lai gan Kalāču students viņiem abiem bija vienādi liela un iespaidīga personība latviešu literatūrā.

No teiktā izriet: Virzas apceres punktē Veidenbauma formu, stilu – prāta pārsvaru pār dabu un jūtām, zīmējuma un nevis krāsu dominanti, izceļ noslēdzošā akorda vietu viņa stilā, sauc viņu par pirmo īsto reālisma un modernisma pārstāvi latviešu dzejā ar asu, šķautņainu frāzi. Arī Volkova tīrā Veidenbauma formu, detalizēti pievērsdamās ritma maiņām viena dzejoļa robežās. Ritma maiņas, viņasprāt, ir Veidenbauma satīriskā stila paņēmieni. Viņas analīzes ir precīzas, izvērstas, argumentētas, pamato dzejnieka šokējošo novitāti: viņš pirmais latviešu dzejā atmet pieturzīmes, tā izceldams radošā procesa nepārtrauktību, pirmais

³⁶ Rūdolfa Egles sakārtotos Rakstus pat recenzēja, tāpat kā Kārļa Veidenbauma dzeju.

³⁷ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 231. lpp.

³⁸ “Pilns šaubu un jautājumu, viņš kā meteors parādījās pie latviešu literāriskām debesīm, lai uzliesmotu un pazustu, bet lai iemestu elektrisku dzirksteli. Veidenbaums bija šaubu gars, stiprs, tik stiprs, ka viņš sakustināja stabus, lai māja viņam krit vai uz galvas. Viņa ieroči bija asiņaina satīra un skaudīga ironija, kurus viņš prata lietot ar šausmīgu veiksmi, nosodīdams visu lietu un riebigu, no viņa labvēlīgā ideāla raugoties. Viņa literāriski vēsturīgā paliekamā nozīme ir šaubas, tās šaubas, kas sakustināja prātus, lika šaubīties par citiem, kas sen bija apzīmēti par nešaubīgiem.” (Zeiferts, T. Jaunākā latviešu lirika. *Dienas Lapa*, 1898, Nr. 155, 24. dec.)

³⁹ “Kā visi lielie starplaikmetu cilvēki, tā ir komplicēta, problemātiska, dzīvē dziļi traģiska personība, pretmetos veidota, ar grūti atminamu un apgaismojamu raksturu.” (Upīts, A. *Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi*. Grām.: Upīts, A. *Kopotī raksti*. 17. sēj., 450.–451. lpp.)

tīro atskaņu vietā pāriet uz asonansēm, tas ir, saknes atskaņām rindu iekšienē. Volkova rāda Veidenbauma inteligēnto, mūsdienām neparasto humānismu, klāstot lauku ļaudīm nezināmos īpašuma jautājumus skaidros, Cicerona izkoptos periodos.⁴⁰ Un tomēr – Virzas raksts, kaut līdz tik precīzām analizēm nenonāk, izdara vairāk – minot Veidenbauma ienestā klasicisma mērogus viņa satīrās, Virza atgādina – laikmeta tēlotās parādības skatāmas mūžības perspektīvā. Tā ir ļoti tālu vertikāļu ieraudzīšana un tuvināšana, ja Kalāču jaunekli noliek līdzās Eiropas klasicisma dižgaram Moljēram, redzot abus līdzīgi graizām liekulību: viens “Tartifā”, otrs lidēja tēlā. Virza to pamana tālab, ka sajuta Tērbatas jaunekli esam lasījušu frančus oriģinālā. Ar to nav noliegta Volkovas konkrēto analīžu vērtē. 20. gadsimta 70. gados šo analīžu nozīme sabiedrībā bija patiešām vairāk nekā liela, saslēdzās ar tolaik Rīgas zinātniskā domā ienākošā strukturālisma pieeju. Tomēr literatūras tālākai attīstībai, stabilam kopskatam, manuprāt, svarīgāks joprojām paliek Virzas piesauktais klasicisma uzstādīto mērogu aktualizējums. Tā, protams, paliek vēlme, ne pārmetums Volkovai: padomju smaceni piesaukt Virzas atklāto nozīmētu sevi iznīcināt. Noslēguma piebilde: pētniece rakstīja plašu monogrāfiju, Virza – avižu rakstus, tāpat konkrēto analīžu iespējas katram no viņiem bija atšķirīgas.

Edvarts Virza's vision of Eduards Veidenbaums, as supplemented by the findings of Livija Volkova

Anda Kubuliņa

Edvarts Virza calls Eduards Veidenbaums the originator of modernism and the first realist in Latvian poetry, and highlights the clarity of his style, laconicism, the tendency cultivated from an early age to find the essence of everything, the philosophical nature of his poetry. He completely rejects the deliberate revolutionarism attributed to the New Currentists (members of Latvian Socialist movement 1890–1905). Moreover, Virza rejects the influence of German culture on Veidenbaums's worldview, thus ignoring the fact that Veidenbaums studied in German schools, especially in Dorpat, where the knowledge was mostly acquired in German. Virza also leaves unnoticed Heine's blessed influence on Veidenbaums's satire.

Keywords: satire, simplicity, clarity, philosophy, classicism, mathematical perception of the world, ancient world, faith.

---

⁴⁰ Te Volkova netieši Veidenbaumu tuvina Rūdolfam Blaumanim, kurš arī savus negatīvos tēlus nepazemoja ar kroplu valodu. Tik augsta tolaik bija inteligēntu cieņa pret jebkuru cilvēku: “[F]ormas ziņā tā ir unikāla parādība visā latviešu kultūras vēsturē. Kur ir mums vēl otrs populārzinātnisks raksts, kas veidots kā runa pēc visiem klasiskajiem oratora mākslas principiem? Gara tumsībā nomāktais latviešu zemes strādnieks – tieši viņam adresēts šis brīvā gara atmodas aicinājums – tiek uzrunāts Cicerona stilā!” (Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 73. lpp.